

Mundtlig tradition

Efter den mykenske storhedstid omkring 1200 f.Kr. fulgte en fattig periode i Grækenland, hvor de gamle borge blev hærget af nye indvandrere fra nord, dorerne.

En del grækere søgte over på den anden side af Det Ægæiske Hav og koloniserede Lilleasiens vestkyst. Denne 1. kolonisation førte i de efterfølgende århundreder til en ny opblomstring af græsk kultur, denne gang præget af egentlige bydannelser. Den græske bystat, πόλις, opstod således i Jonien og bredte sig under den 2. kolonisation til store dele af Middelhavets og Sortehavets kystområder.

Den mykenske periode blev ikke glemt i århundrederne mellem dorervandringen og kolonisationen. Omvandrede rapsoder, skjalde, vidste at berette sagn om gamle dage, om helte og guder, om Mykene og Troja. Nye rapsoder overtog forgængernes sagnstof, der kunne suppleres og ændres inden for de rammer, mundtlig tradition sætter. Af det store sagnstof udskiltes med tiden to store epos'er, Iliaden og Odysseen, Iliaden om Akilleus' vrede og Odysseen om helten Odysseus' længsel efter at gense hjemmet på øen Ithaka.

Det verdensbillede og de værdibegreber, der kendetegner Iliaden og Odysseen, afspejler en udvikling fra monarki over aristokrati til tyranni og begyndende demokrati. Opfatter man den vrede Akilleus som repræsentant for et oprørsk aristokrati, viser Iliaden en overgang fra monarki til aristokrati. Og når Odysseus gør en ende på bejlernes skamløse optræden i Odysseen, er det naturligt at betragte Odysseus som den gode tyran, der stopper aristokraternes udnyttelse af den jævne befolkning. Således fortolket afspejler Iliaden en ældre fase i den politiske udvikling end Odysseen.

Selve skildringen af kampformen, heltens udstyr og af f.eks. Trojas beliggenhed viser imidlertid, at rapsoderne også har haft en bevidsthed og viden om tider, der lå længe før deres egen. Enkelte elementer som omtalen af den attiske helt Theseus peger derimod frem mod tiden omkring 530 f.Kr., hvor de to homeriske epos'er blev nedskrevet i Athen og derved fandt deres endelige form.

Form og indhold

Det græske epos skildrer et heroisk univers, hvor mennesket er underlagt skæbnen og gudernes tilfældige luner. Den viden gør ikke helten passiv; det heroiske består netop i heltens vilje til at kæmpe, selv når kampen er tabt på forhånd.

I det heroiske univers er det begreber som ære og slægt, livet sættes ind på, for kun gennem ry og efterkommere kan helten sikre sig udødelighed. Anden form for udødelighed findes ikke i det homeriske verdensbillede. Det er således selve mindet, dvs. eksistensen efter døden, der står på spil i det homeriske epos.

Rapsoden giver sin skildring af personerne bredde og dybde. Personerne karakteriseres både gennem deres egne tale og handlinger og gennem omgivelsernes udsagn og reaktioner. Et opgør som det mellem Akilleus og Hektor i 22. sang af Iliaden er således typisk. Inden kampen kan begynde, giver rapsoden sig tid til en udførlig skildring af helten Hektor, bl.a. set fra faderens og moderens ståsted på borgmuren.

Skildringen anskueliggøres for tilhørerne gennem udstrakt anvendelse af billeder, såvel sammenligninger, metaforer som hele lignelser, sædvanligvis taget fra naturen og den hverdag, der er tilhørerens, dvs. hverdagen i og omkring den græske bystat.

Netop den bredt malende skildring, den episke bredde, er et typisk træk ved mundtlig overlevering, som går tabt, når litteraturen bliver bundet til skriften. En forfatter har ikke samme forråd af papyrus, som en rapsode har af tid, og en læser har heller ikke samme tålmodighed som en tilhører. Det er først og fremmest som tilhører, man vil forstå at værdsætte en malende og bred skildring.

Det græske epos er blevet fremført som sang til ledsagelse af lyrespil. Fremførelsen er bundet til en bestemt rytme, versemål, der giver epos'et en ganske særlig karakter.

Den metriske form

Det græske epos er bundet til det versemål, der kaldes heksameter, da det består af seks, ἑξ, måleenheder, μέτρα. Hver verselinje består af seks daktyler (1 lang stavelse efterfulgt af 2 korte); en daktyl kan erstattes af en spondæ (2 lange stavelser) eller af trochæ (1 lang og 1 kort stavelse). Den femte versefod er dog sædvanligvis en daktyl¹⁾, medens den sjette og sidste versefod aldrig er en daktyl.

I princippet ser et heksameter således ud:

— — — — — —

Det stadigt gentagne heksameter med sin faldende rytme giver det græske epos et storladent og uafvendeligt præg. Valget mellem daktyler, spondæer og trochæer giver imidlertid rapsoden mulighed for at farve skildringen; mange daktyler gør et vers let, medens mange spondæer giver tyngde og kraft. Således vil digteren ofte anvende ord, der giver mange daktyler, når han skildrer f.eks. nymfers lette dans, medens en tung kampscene indbyder til at vælge ord med mange spondæer, der vil give slagene lydlig kraft. Således er den metriske form med til at understrege det episke indhold.

Men formen sætter også nogle rammer for den digteriske frihed, man taler om *metrisk tvang*. Ord med mere end 2 korte stavelser efter hinanden kan ikke anvendes i et heksameter. Den slags ord findes der en del af på græsk. Derfor har digteren brug for et særligt sprog, der kan løse de problemer, den metriske tvang giver.

Det episke sprog

Det homeriske epos anvender som basis den joniske dialekt, således som den har været anvendt i Jonien omkring 600 f.Kr. Men hertil føjes en række episke ord, nogle af gammel og andre af ukendt oprindelse, ligesom digteren har mulighed for at bruge former fra andre dialekter, f.eks. æolisk. Hertil kommer mange attiske former, der anvendes parallelt med de ældre joniske. I Iliadens 22. sang bemærker man bl.a. følgende ejendommeligheder:

Nominer efter 1. deklination kan ende på $-η^2$ i stedet for $-α$, f.eks. $όλοιη$ i vers 5 (§ 30). Dativ pluralis i samme deklination kan ende på $-ησιν$, f.eks. $καλη̄σιν$ i vers 3. Genitiv pluralis kan være uden kontraktion, f.eks. $πυλάων$ i vers 6.

Genitiv af maskulinumsord efter 1. deklination kan ende på $-αο$, f.eks. $Πηλεϊδαο$.

1. Undtagelsesvis kan femte versefod være en spondæ, man taler da om en *spondiacus*.

2. Hér og i det følgende er alle paragrafhenvvisninger til *Hans Chr. Hynding, Græsk formålære, 2. reviderede udgave, Gyldendal 1968*. Bogen er genoptrykt på Klassikerforeningens Kildehæfter i 1993.

Nominer efter 2. deklination kan have æolisk genitiv i singularis, således *πεδίοιο* (§ 33) i vers 23. Dativ pluralis kan ende på *-οισι*, således *ῶμοισι* i vers 4.

I 3. deklination bemærkes mange ukontraherede former, således *τείχεος* i vers 4 (§ 38 a på side 52). Dativ pluralis kan ende på *-εσσι*, således *ταχέεσσι* i vers 4 (§ 36). Og genitiv pluralis kan ende på *-εων*, således *ρεθέων* i vers 68.

Artiklen kan fungere dels som demonstrativt pronomen, således *τοῦ* i vers 32, og dels som relativt pronomen, sådan *τοῦς* i vers 48 (§ 86 (1) og (3)).

Ved verberne bemærkes mange præterita uden augment, således *πίον* i vers 2 (§ 127 Anm. 4). Mange former er ukontraherede (§ 133), f.eks. *ἔων* i vers 9 og *φρονέων* i vers 21. Det gælder også former som *ἀφείλεο* i vers 18.

Nogle verbalformer kontraheres for derefter at blive forlænget med en anden vokal end den bortfaldne, det gælder f.eks. *δαμάα* i vers 271, dannet af *δαμάσει** > *δαμά* > *δαμάα*. Man taler da om metrisk forlængelse (§ 134 (3)).

I konjunktiv kan 3.sg. ende på *-ησι*, således *μένησι* i vers 93 (§ 126 a). Konjunktiv kan være med kort temavokal (§ 130, 2), således *εἶδομεν* i vers 130.

Endelig findes der særlige homeriske endelser, f.eks. infinitiv på *-μεν* og *-μεναι* (§ 129), således *δωσέμεν* i vers 117 og *ἀαρτζέμεναι* i vers 127.

Sammensatte verber adskilles undertiden fra præfikset, man taler om *tmesis*, f.eks. *ἐκ ... ἔληται* i vers 68. Denne adskillelse afspejler et ældre sprogtrin uden egentlige præpositioner.

Det er således ikke et talt sprog, rapsoderne har anvendt til den episke digtning, men snarere et kunstsprog. De mange ejendommelige ord og ordformer har derfor allerede fra begyndelsen bidraget til at give Iliaden og Odysseen et præg af svunden fortid og heroisk storhed.

Episke virkemidler

Det græske epos betjener sig af en række særlige virkemidler; nogle er primært betinget af den metriske tvang, andre giver fremstillingen dybde og bredde. Man bemærker især følgende episke virkemidler³⁾:

Episke navne: digteren vælger navne, der passer til personen, således hedder i vers 46 en af Priamos's sønner *Πολύδωρος*, Mangegave, et ganske passende navn, da hans moder medbragte en stor medgift i ægteskabet. Episke navne gives især til bipersoner.

Patronymica: en del vigtige personer, mennesker såvel som guder, kan benævnes ved en afledning af deres faders navn, således hedder Akilleus *Πηλεΐδης* i vers 138, og Zeus kaldes *Κρονίδης* i vers 60.

Epitheta ornantia: mange personer forbindes ofte med et eller flere bestemte prydende adjektiver, epitheta ornantia, også når prydadjektivet kan forekomme irrelevant eller i direkte modstrid med situationen. Således kaldes Akilleus *πόδας ὠκύς* i versene 14 og 260, eller blot *ὠκύς* som i vers 188. Hektor kaldes *μέγας κορυθαίολος*, således i vers 232 og 249. Athene omtales som *θεὰ γλαυκῶπις*, f.eks. i versene 177, 214 og 238.

Metaforer: metaforen overfører en egenskab fra et begreb til et andet. En fugl kan flyve, det kan ord ikke, men alligevel forstår man godt udtrykket *ἔπεα πτερόεντα*, bevingede ord, for ord kan

3. De følgende eksempler er taget fra Iliadens 22. sang.

enten glemmes eller ligesom blive hængende i luften uden at falde til jorden. Bevingede ord er ord, der huskes.

Sammenligninger: sammenligningen er beslægtet med metaforen, men den indledes med et lille forbehold, et "ligesom". En typisk sammenligning findes i vers 1, hvor trojanerne sammenlignes med *νεβροί*.

Homeriske lignelser: lignelsen er en fyldig sammenligning med en hel lille handling; sammenligningen er som et billede, medens lignelsen har filmisk karakter. Lignelsen indledes og afsluttes gerne med et *ὥς*, så ingen kan være tvivl om, hvor lignelsen begynder, og hvor virkeligheden tager over. Billederne tages enten fra naturen eller tilhørernes dagligdag, således sammenlignes Akilleus i versene 26-31 med *κύων* 'Ὠρίωνος, og Hektor i versene 93-95 med en slange, der er vild af galsskab.

Formelvers: ganske mange både hele og halve vers gentages som en formel, det gælder således indledninger til direkte tale, f.eks. *Τὸν δ' αὖτε προσέειπε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη* i vers 177 og 238. Gentagelsen kan varieres, således gentages vers 232 *Τὴν δ' αὖτε προσέειπε μέγας κορυθαίολος Ἔκτωρ* i vers 249 med to mindre justeringer.

Teksternes overlevering

Følgende oversigt giver nogle årstal og begivenheder, der er væsentlige for forståelsen af teksternes overlevering og virkningshistorie.

- 2000f.Kr. Indoeuropæere på vandring når frem til Middelhavslandene.
- 1600 Kreta blomstrer. Den minoiske kultur.
- 1200 Mykenes storhedstid. Kretisk-mykensk kultur.
- 1192 Troja siges at være indtaget af grækerne.
- 900 Den 1. kolonisation: Jonien bliver græsk kulturområde.
- 800 Den græske bystat, *πόλις*, opstår i Jonien.
- 776 De første olympiske lege. Grækerne bruger dette år som deres år 0.
- 750-550 Den 2. kolonisation: græske kolonier langs Middelhavets og Sortehavets kyster.
- 1200-550 Mundtlig tradition med omvandrede skjalde, rapsoder, der synger om heltene fra Mykene og Troja.
- 700 ? En skjald i Jonien, man kalder *Homer*, samler sagnene til *Iliaden* og *Odysseen*. Iliadens tema er Akilleus's vrede, Odysseens tema er Odysseus's længsel efter hjemmet, nostalgi, dannet af *νόστος*, hjemkomst, og *ἄλγος*, smertefuld længsel.
- 550 Vasemalerne anvender talrige motiver fra både Iliaden og Odysseen.
- 530 De homeriske sange reciteres ved panathenærfesten i Athen. Iliaden og Odysseen nedskrives på initiativ af en af Peisistratiderne og har derved fundet deres endelige form. Iliaden og Odysseen bliver fra nu af en væsentlig del af den fællesgræske kultur.
- 480-430 Athens politiske storhedstid.

- 480-300 Athens kulturelle storhedstid. De tre tragikere: Aiskhylos, Sofokles og Euripides anvender det homeriske sagnstof i en demokratisk kontekst⁴.
- c.370 Platon vil i sin utopiske stat forbyde de myter, der fortælles om guderne i de homeriske digte.
- c.225 De lærde i Alexandria drøfter det homeriske spørgsmål. Eratosthenes sætter Trojas fald til 1192 f.Kr.
- 30-19 Vergil anvender Iliaden og Odysseen som forbillede for sit latinske epos om Roms mytiske grundlæggelse, Æneiden.

*

- 100-400 e.Kr. Man går fra papyrusruller til håndskrifter af pergament.
- 395 Romerriget deles i
- Det Østromerske Rige med græsk som sprog;
 - Det Vestromerske Rige med latin som sprog.
- c.400 Den Hellige Augustin beklager sit manglende kendskab til græsk.
- 400-1400 Næsten intet kendskab til græsk sprog i Vesteuropa.
- c.1450 Gutenberg opfinder bogtrykkerkunsten.
- 1453 Tyrkerne besætter Konstantinopel. Grækenland bliver tyrkisk område. Lærde grækere flygter med deres håndskrifter til Vesteuropa og bidrager derved til *renæssancen*, der bl.a. kendetegnes ved fornyet kendskab til græsk sprog og kultur i Vesteuropa.
- 1488 *Editio princeps* (førsteudgave) af Iliaden på græsk, besørget af Demetrios Chalcondyles og trykt i Firenze.
- 1821-1827 Den Græske Frihedskrig.
- 1836 Iliaden udkommer på dansk, oversat af Christian Wilster.
- 1837 Odysseen udkommer på dansk, oversat af Christian Wilster.
- 1870 Heinrich Schliemann genfinder Troja og siden Mykene.
- 1954 Odysseen udkom i prosaoversættelse af Otto Gelsted.
- 1955 Iliaden udkom i prosaoversættelse af Otto Gelsted.
- 1999 Homers Iliade, på dansk af Otto Steen Due. Med illustrationer af Peter Brandes. Gyldendal 1999.
- 2002 Homers Odysseé, på dansk af Otto Steen Due. Med illustrationer af Peter Brandes. Gyldendal 2002.
- I dag: Fortsat diskussion blandt forskerne om Iliadens og Odysseens tilblivelsesproces, sandhedsværdi og verdensbillede⁵.

BJ/16. august 2007

4. I nyere tid har den tyske forfatterinde *Crista Wolf* genanvendt det homeriske sagnstof i romanen *Kassandra* til at beskrive, hvad der sker med mennesker under et militaristisk regime. Romanen udkom i dansk oversættelse på forlaget Vindrose i 1984.

5. Vilhelm Grønbaek forsøger at indkredse livsopfattelsen og værdibegreberne hos Homer i værket: *Hellas. Kultur og Religion. Bind I. Adelstiden. Gyldendal 1961.*